

Uvajalna sredstva pregovorov z južnoslovansko nacionalno oznako v korpusu starejše in sodobne slovenščine

NATALIJA ULČNIK

*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160,
SI-2000 Maribor, natalija.ulcnik@um.si*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

V prispevku¹ so osvetljena uvajalna sredstva pregovorov, ki vsebujejo nacionalno oznako južnoslovanskega jezikovnega prostora, npr. *slovenski pregovor, kot pravi hrvaški pregovor, srbski pregovor pravi, po znanem bosanskem pregovoru*. Gradivo, ki je zajeto iz korpusa starejših in sodobnih besedil (IMP, Gigafida), je analizirano in primerjano na ravni oblike, položaja, metajezikovnih oznak in sporočilnosti, preverjen pa je tudi način vključevanja tujejezičnih enot v besedilo. Ob splošnih funkcijah uvajalnih sredstev so izpostavljene tudi posebne funkcije, vezane na rabo opazovanih nacionalnih oznak.

The article highlights the text introducers of the proverbs with the South Slavic national linguistic designation e.g. *Slovene proverb, as the Croatian proverb says, as the Serbian proverb says, according to the famous Bosnian proverb*. The material was taken from both old and contemporary texts corpuses (IMP, Gigafida) and was analysed and compared at the level of form, position, meta-linguistic marks and communication value. The analysis also includes various options of incorporating foreign linguistic units. In addition to the general functions of text introducers, special functions related to the use of the national designation are also highlighted.

Ključne besede: paremiologija, slovenščina, južnoslovanski jezikovni prostor, jezikovni korpus, korpus IMP, korpus Gigafida

Key words: paremiology, Slovene language, South Slavic language area, language corpus, corpus IMP, corpus Gigafida

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

0 Uvod

Pregovori se zaradi svoje slikovitosti, ekspresivnosti, sporočilnosti, didaktičnosti in učinkovitosti uporabljajo tako v pisnih kot govornih besedilih. Na podlagi največje doslej opravljene empirične raziskave v slovenskem prostoru (prim. Meterc 2017) je ugotovljeno, da je paremiološka kompetenca (tj. aktivno in pasivno poznavanje paremij)² pri govornih in govorkah prisotna. Poznavanje in raba pregovorov se sicer praviloma razlikujeta med posameznimi generacijami oz. naraščata s starostjo, kar pa ne pomeni, da v današnjem času paremiološka kompetenca pri mlajših govornih in govorkah upada oz. da smo v sodobnosti priča opuščanju ali celo izginjanju rabe paremij (Meterc 2019a).³ V okviru rabe pregovorov lahko opazujemo tudi, kako so ti vpeti v besedilo. Pri tem je opazno, da so paremiološke enote lahko podkrepjene z uvajalnim sredstvom, s katerim uporabnik (govorec, pisec) napove, da gre za pregovor ali sorodno paremiološko enoto in ob tem enoto natančneje določi, npr. z nacionalnega vidika ali z vidika starosti, poznanosti (*star slovenski pregovor pravi, da ...*). Četudi so te oznake velikokrat posplošene in s strokovnega vidika nezanesljive, tj. laične,⁴ je tovrstno vključevanje enot v besedilo zanimivo za raziskovanje, saj kaže, kako so enote med uporabniki uzaveščene,⁵ kako jih vrednotijo in jim na podlagi lastnega védenja pripisujejo kulturno-nacionalno specifičnost.⁶ V prispevku je na podlagi korpusa starejših besedil (Jezikovni viri starejše slovenščine IMP) in slovenskega referenčnega korpusa sodobnih pisnih besedil (Gigafida) preverjena raba pregovorov v povezavi z uvajalnimi sredstvi, ki vsebujejo nacionalne oznake južnoslovanskega jezikovnega prostora (npr. *slovenski/hrvaški/srbski ... pregovor pravi*).

² Več o rabi izrazja s področja paremiologije (*paremija, paremiološka enota* ipd.) v Meterc 2017 in Ulčnik 2015.

³ Raziskava med srednješolci in srednješolkami na Štajerskem in Gorenjskem, v katero je bilo zajetih 735 anketirancev (prim. Sterle 2019), je pokazala, da v tem starostnem obdobju prevladuje pozitiven odnos do pregovorov; velika večina jih je namreč presodila, da je pomembno, da te leksikalne enote poznamo in uporabljamo, kar so utemeljevali s tem, da so poučni, koristni, »resnični«, zanimivi, bogatijo naš besedni zaklad, »kažejo splošno razgledanost«, popestrijo besedilo ipd. (Sterle 2019: 67–71, 99). Med enotami, ki jih po lastni presoji največkrat uporabljajo, so navajali npr. *Priložnost zamujena ne vrne se nobena; Laž ima kratke noge; Tiha voda bregove dere; Kakršen oče, takšen sin; Rana ura, zlata ura; Za dežjem posije sonce; Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade; Jabolko ne pade daleč od drevesa; Kdor visoko leta, nizko pade; Vaja dela mojstra, če mojster dela vajo; Brez muje se še čevelj ne obuje; Kadar mačke ni doma, miši plešejo; Najprej štalca, potem pa kravca; Zarečenega kruha se največ poje; Po toči zvoniti je prepozno; Ni vse zlato, kar se sveti*.

⁴ Z laičnimi in terminološkimi poimenovanji stavčnih frazemov se je podrobneje ukvarjal Meterc (2016).

⁵ Prim. tudi Lipavic Oštir, Vasiljevič, Koletnik 2014.

⁶ Pregovori so že po definiciji vezani na kulturno in nacionalno skupnost. E. Kržišnik (2008: 38) jih definira kot »skrčen/e/ moralno-etičen/e/ obrazec/e/ dane (jezikovne, narodne, kulturne, civilizacijske) skupnosti«, V. Jesenšek (2007: 276) pa izpostavlja, da nosijo informacije o družbenih normah, tradicionalnih vrednotah in moralnih pričeanjih določenega naroda.

1 Uvajalna sredstva pregovorov

V besedilih se lahko pojavljajo različna uvajalna sredstva, tj. sredstva, ki uvajajo ali spremljajo drugo jezikovno enoto, pri čemer so nekatera vezana npr. na okoliščino iskanja ustrezne besede ali besedne zveze, nekatera pa se pojavljajo v tipičnih govornih položajih, kakršna je tudi raba paremioloških enot (Čermák 2004; Meterc 2019b).⁷ Pregovori in njim sorodne enote so torej v pisnih in govornih besedilih lahko okrepljene s posebnimi eno-, dvo- ali večbesednimi sredstvi, s katerimi napovemo, da bomo uporabili pregovor ali sorodno enoto, oz. uporabljeno (uvedeno) enoto natančneje določimo, npr. *pregovor, rek, modrost; kot pravijo, saj veste, kako pravijo, kot pravi pregovor, star slovenski pregovor se glasi, kot pravi stara slovenska modrost*. Frazeologi in paremiologi ugotavljajo, da je prisotnost teh besedilnih metalingvističnih kazalcev opazna in razširjena v različnih jezikih, zaradi česar se nam zastavlja tudi vprašanje o razlogih za njihovo rabo – ali pomagajo prepoznati enote, ali uvajajo manj znane enote, ali uvajajo jezikovne posebnosti, na katere je treba posebej opozoriti ipd. (Čermák 2004: 72). Četudi gre za neobvezne besedilne elemente, lahko prepoznamo njihovo težnjo po ponavljanju in ustaljevanju v jeziku (prim. Čermák 2004), z njihovo pomočjo pa lahko raziskovalci tudi identificiramo paremiološke oz. frazeološke enote, ki doslej še niso bile predstavljene v slovarjih in zbirkah. Ob korpusni raziskavi pisnih besedil, ki jo je opravil Čermák (2004), je za slovenščino nastalo več raziskav paremiologa Meterca (npr. 2016, 2017, 2019b), vezanih na korpus pisnih besedil (FidaPLUS, Gigafida), zanimiva pa je tudi raziskava korpusa govornih besedil (GOS), v katerem je bilo prepoznano npr. uvajalno sredstvo *kako gre že/že gre tista/tisto/tisti* (Meterc 2017: 199).

Po Čermáku (2004: 82–85) uvajalna sredstva pregovorov oz. rečenic delimo na: 1) formalna (*pregovor, rek; ideja, načelo, filozofija ...*); 2) pomenska (izražanje odnosa: *pravijo, da ...; utemeljevanje/manipulacija: na osnovi tega, da ..., je ...*); 3) mešana (izrazno-pomenska), npr. *temu ustreza češki pregovor – kot na primer ...*

V nadaljevanju nas bodo zanimala dvo- in večbesedna (po tipologiji besednozvezna in stavčna) uvajalna sredstva pregovorov, ki vsebujejo nacionalne oznake, pri tem pa bo ob določilu *slovenski* posebna pozornost posvečena drugim oznakam južnoslovanskega jezikovnega prostora (npr. *srbski pregovor pravi, po znanem bosanskem pregovoru, kot pravi hrvaški pregovor*), ki lahko v slovensko pisno besedilo uvajajo tudi konkretne tujejezične paremiološke enote. V analiziranem gradivu so zaradi primarne raziskovalne usmeritve z ležečim tiskom dosledno označena samostalniška jedra uvajalnih sredstev in njihovi prilastki, torej nacionalne oznake, ker so bile te tudi sistematično iskane; glagolske in druge tipične sestavine uvajalnih sredstev pa so izpostavljene na tistih mestih, kjer je to za ponazoritev predstavljene tematike pomembno.⁸

⁷ O besedilnih uvajalnih sredstvih na podlagi zgledov iz korpusa FidaPLUS piše tudi Gantar (2017: 223–225).

⁸ Za izpostavitev tega vprašanja v kontekstu problematičnosti določanja uvajalnih sredstev v besedilu se iskreno zahvaljujem recenzentu članka.

2 Nacionalne oznake v uvajalnih sredstvih pregovorov

Pridevnik *nacionalni* v sintagmi *nacionalna oznaka* pomensko opredeljujem kot 'vezan na konkreten jezik, kulturo, narod'; zveza *slovenski pregovor* torej izraža, da je po presoji avtorja besedila neka enota značilna na slovenski jezik oz. za Slovence,⁹ kar se običajno, a ne nujno povezuje tudi z mnenjem (ali celo prepričanjem), da gre za izvirno slovensko enoto. Nacionalne oznake pri tem niso nujno skladne z dejanskim izvorom enot, enote so zlasti v sorodnih jezikih lahko tudi v veliki meri prekrivne, saj so del skupnega kulturnega okolja. Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da ima veliko enot status internacionalnosti in da je za določene paremiološke enote dokumentirano tudi konkretno prevzemanje iz jezika v jezik (prim. Meterc 2019a: 211), ki pa splošnemu govorniku največkrat ni znano in ga lahko tudi preseneti.¹⁰ M. Meterc poudarja: »*Pregovore in reke mnogi dojemajo kot bogastvo narodnega jezika. Paremiologiji pogosto pripisujejo izredno močan kulturno specifičen položaj, pri čemer gre pogosto za pretiravanje, saj se izrazom, ki so prisotni v številnih jezikih, nekritično pripisuje edinstvenost in avtohtonost*« (Meterc 2019a: 211).

Izvor enot zaradi težavnosti določanja tokrat ne bo problematiziran, je pa evidentno, da je neka enota (ali njena varianta) v korpusno zajetih besedilih opredeljena z različnimi oznakami, npr. kot slovenski ali srbski oz. hrvaški pregovor, kot srbski ali hrvaški pregovor:¹¹

Avtor, tu je priložnost za *srbski pregovor*: »Koliko ljudi toliko čudi« (Kolikor ljudi, toliko temperamentov).

Obstaja en *lep slovenski pregovor*, ki govori o različnosti: »Sto ljudi, sto čudi.«

Nesrečni uradnik je pozabil na *star hrvaški pregovor*: Kolikor denarja, toliko muzike!

Tržna logika na tem področju je strnjena v *stari slovenski rek*: Kolikor denarja, toliko muzike.

Dragi moji, »bez muke nema nauke«, *pravi srbski pregovor* in še kako drži!

Ker ta načrt ne bo potekal brez motenj, je prav, da navedemo *hrvaški pregovor*: Bez muke nema nauke. (Brez truda ni znanosti.)

Zanimive so tudi paremiološke prenovitve, pri katerih je dodatna nacionalna oznaka vrinjena celo v sam pregovor:

Lep slovenski pregovor pravi, da dober glas seže v deveto slovensko vas.

Zaradi obsežnosti gradiva, v katerem so nacionalne oznake del uvajalnih sredstev paremij, je v članku ob besednozveznih in stavčnih uvajalnih sredstvih s sestavino *slovenski* (tudi *naš*, *domač* ipd.) posebna pozornost posvečena oznakam iz južnoslovanskega jezikovnega prostora (npr. *srbski pregovor pravi*, *po znanem*

⁹ Meterc (2019b: 139) poudarja, da »zasledimo tudi primere povezovanja pregovora s stereotipno predstavo o narodu«. O stereotipih v paremiologiji in frazeologiji piše tudi Stramljič Breznik 2007.

¹⁰ Npr. *Jabolko ne pade daleč od drevesa* je izvirno nemški pregovor (Meterc 2019a: 211).

¹¹ Primeri so iz korpusa Gigafida. Ležeče zapisala N. U.

bosanskem pregovoru, kot pravi hrvaški pregovor). V posameznih primerih je nacionalna oznaka lahko tudi posplošena ali parafrazirana, npr.

Nek južni pregovor pavi (pravi, op. N. U.) NE DIRAJ LAVA DOK SPAVA /.../

Prevod v jezik bratskega naroda bi se banalno glasil »Ne diraj lava dok spava.« Ob ponovnem prevajanju v slovenščino pa bi morali dodati, da je treba spečemu levu dopustiti, da zaspi za vekomaj.

Bolje išta nego ništa pravijo bivši bratje.

/.../ a kaj naj rečem drugega, kot da zapišem staro jugo frazo bolje išta nego ništa.

Ampak »bilo i prošlo« – *kot pravijo naši južni sosedi.*

3 Analiza gradiva

Gradivo je bilo zbrano iz dveh jezikovnih korpusov – korpusa starejših besedil (IMP) in korpusa sodobnih besedil (Gigafida).

3.1 Korpus starejših besedil

Korpus Jezikovni viri starejše slovenščine IMP vsebuje besedila od konca 16. stoletja do leta 1918, pri tem pa je največ besedil iz 19. stoletja. Cilj je bil preveriti, ali so se uvajalna sredstva (z nacionalno oznako) uporabljala že v starejših besedilih in na kakšen način so se uresničevala. Ugotovljeno je bilo, da so uvajalna sredstva prisotna in najpogosteje vezana na oznaki: a) *pregovor* in b) *prislovica*.¹² Nekaj besedilnih zgledov rabe, ki so bili zajeti z iskalnima pogojema »pregovor«,¹³ »prislovica«:¹⁴

- a) Kdor hoče kupčevati, ta mora imeti kolikor toliko kapitala ali po slovenski: Iz nič ni nič, to je *star pregovor*.¹⁵

Od nekdanjega prostemu kmetu le sila bila, ki ga je tirala in gnala, da je zboljšal to ali uno pri kmetijstvu svojem. Od tod izvira tudi *na Slovenskem* skozi in skozi *resnični pregovor*, da »sila kola lomik«.

Dobro je pomnila *stari narodni pregovor*: V krčmi in málinu se ne ženi!

Naš narodni pregovor pravi: Kjer te ne srbi, se ne čehljal!

Slovenski pregovor pravi: Drage robe se nikjer ne manjka.

Če trdimo, da je bila ženska, lepa žena kriva njegovega renegatstva okrepčujemo le *stari slovenski pregovor, ki pravi*: »Kar hudič ne more storiti, baba izvrši«.

»Sveti Vid je črešnej sit,« *pravi star krájski pregovor*.

Črnošolec pa se zasmeje: Ali ne veš, kaj *pravi naš pregovor*: Bolje je obupati, nego v vodo skočiti.

¹² prislôvica -e ž (ô) zastar. *rek, pregovor* (SSKJ²)

¹³ Najdemo 360 pojavitev, ki so bile ročno pregledane. Ugotovljeno je, da vse niso v funkciji uvajalnega sredstva; med opaznejšimi kolokacijami je *star pregovor*. Pojavlja se tudi manj pogosta glasoslovna različica *prigovor*, vendar nikoli v kombinaciji z nacionalno oznako.

¹⁴ 51 pojavitev, vendar za to raziskavo vse pojavitve prav tako niso relevantne.

¹⁵ Ležeče zapisala N. U.

Poleg *hrvaškega pregovora*: »Sila Boga ne moli«, je prilomastila v hramček tudi brez dovoljenja.

Čez precejšen klanec drži lesen most, pri katerem me je moj poznavalec južnih Slovanov spominjal *hrvaškega pregovora*: »Bože čuvaj niemačkoga gosta, vlaškoga posta i hrvatskoga mosta.

- b) Ta pa je najprej zlezel na sani poleg Tineta; vedel je, da tu *velja stara prislovica*, da tisti prej melje, kdor prej pride.

Jezik ji je daljši nego kravji rep, *pravi naša prislovica*.

Zapomnite si *narodno prislovico*: Kdor ne poštuje sam sebe, ga tudi ne poštujejo drugi.

Držal se je gledé tega stare isterske prislovice: »S čistim čelom in prostim očesom se more priti prek sveta«.

»Sastalo se zlo i gore, da se porazgovore,« je odgovoril Turek z *bosensko prislovico* !...!

Poglejte okoli sebe: po vseh ulicah, na vseh ogljih, na vseh brdih stoji carsko vojaštvo in spomnite se *bosenske prislovice*, ki *pravi*, da ni mogoče orati po gozdu!

Zveza *slovenski pregovor* je v korpusno zajetih besedilih prisotna, vendar redka, saj sta izraza *pregovor* in *prislovica* kot sestavini uvajalnega sredstva pogosto natančneje določena s pridevnikom, ki izraža starost (*star*), ter s pridevniškima kolokatorjema *naš* in *narodni*, pri čemer slednja lahko prištevamo med nacionalne oznake v širšem smislu (*star pregovor*, *stari narodni pregovor*, *naš narodni pregovor pravi* ...; *stara prislovica*, *pravi naša prislovica*, *narodna prislovica* ...).¹⁶ Za enote, uvedene iz drugih jezikov (npr. latinščine, nemščine), so običajno navedeni ustrezniki v slovenščini (*Kar počasi raste, traje dolgo. To je sicer nemšk pregovor, ali vendar je resničen; Moj nasprotnik mi je odgovoril z nemško prislovico, ki pravi, da se najbolje smeja oni, ki se smeja poslednji*), navedba v citatni obliki pa je na podlagi kriterija razumljivosti pogostejša pri enotah iz slovanskega jezikovnega okolja, pri čemer so opaznejše enote, opredeljene kot bosanske in hrvaške (*»Sastalo se zlo i gore, da se porazgovore,« je odgovoril Turek z bosensko prislovico; Čez precejšen klanec drži lesen most, pri katerem me je moj poznavalec južnih Slovanov spominjal hrvaškega pregovora: »Bože čuvaj niemačkoga gosta, vlaškoga posta i hrvatskoga mosta*). Nekatere v starejših besedilih izpostavljene paremiološke enote najdemo tudi v sodobnem korpusu besedil (npr. *iz nič ni nič*,¹⁷ *silna kola lomí*), pri čemer lahko imajo tudi jezikovno posodobljeno podobo (*najbolje se smeja oni, ki se smeja poslednji – kdor se zadnji smeje, se najslajše smeje*),¹⁸ druge enote pa so danes v pisni rabi manj prisotne ali neprisotne (npr. *bolje je obupati, nego v vodo skočiti*).

¹⁶ Kot je bilo že izpostavljeno, omenjene zveze v korpusu niso vedno v funkciji uvajalnega sredstva (npr. Ti *hrvaški pregovori* so tako lahko razumljivi, da se nam ni treba zdelo predstavljati jih v naš slovenski jezik) oz. ne uvajajo nujno le pregovorov (npr. Orodje je toraj imelo križevo podobo, zato *kranjska prislovica*: »Križem baltič«, ktero nam je nas slavni Poženčan priobčil).

¹⁷ Nekoliko pogostejša je sicer varianta *brez nič ni nič*, ki je umeščena tudi na seznam 300 najbolj poznanih in pogostih pregovorov in sorodnih paremij na Slovenskem (prim. Meterc 2017: 246).

¹⁸ Več o jezikovnih spremembah znotraj paremij tudi v Ulčnik 2011.

3.2 Korpus sodobnih besedil

V precej obsežnejšem korpusu Gigafida je izpričana pestra raba uvajalnih sredstev pregovorov z nacionalno oznako,¹⁹ zato je v nadaljevanju na tem gradivu narejena podrobnejša analiza. Najprej je bilo preverjeno, katera uvajalna sredstva se pojavljajo, nato pa je bila podrobneje analizirana njihova oblika, položaj, prisotne metajezikovne oznake in sporočilnost uvajalnih sredstev. Iskanje je v osnovi potekalo po iskalnem nizu *X pregovor* (pri čemer je *X* nacionalna oznaka) in z naprednim iskanjem, pri čemer sta *X* in izraz *pregovor* oddaljena do deset mest.²⁰ Ob splošnih funkcijah uvajalnih sredstev so bile preverjene tudi morebitne posebne funkcije, vezane na rabo nacionalnih oznak, oz. povod za izpostavljanje teh enot.

3.2.1 Uvajalna sredstva z nacionalno oznako

V korpusu Gigafida so nacionalne oznake v uvajalnih sredstvih pregovorov prisotne, pri tem pa se po pričakovanih najpogosteje pojavlja oznaka *slovenski*; v okviru drugih slovanskih jezikov je najpogostejša nacionalna oznaka *ruski*,²¹ med južnoslovanskimi jeziki pa prevladuje oznaka *srbski* (sicer pa najdemo tudi oznake *hrvaški*, *bosanski/bošnjaški*, *bolgarski*, *makedonski*, *črnogorski*). Prim. tabelo 1 z izbranimi korpusnimi zgledi.

Tabela 1: Uvajalna sredstva pregovorov iz korpusa Gigafida

Uvajalna sredstva z nacionalno oznako	Izbrani zgledi iz korpusa Gigafida
<i>slovenski pregovor</i> ²²	<p><i>Slovenski pregovor</i>: kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima, je lahko tu zgolj lepa želja.</p> <p>»Ali ste že kdaj slišali za <i>slovenski pregovor</i>, da je sova sinici glavana rekla?«</p> <p>Smeh je pol zdravja, <i>pravi slovenski pregovor</i>.</p> <p>Nesreča, <i>kot pravi slovenski pregovor</i>, nikoli ne počiva.</p> <p>Ti otroci bodo kmalu odrasli in kar se Janezek nauči, to Janez zna, <i>pravi slovenski pregovor</i>.</p> <p>Verjetno poznate <i>slovenski pregovor</i>, ki <i>pravi</i>, da kdor dela, dela tudi napake.</p>

¹⁹ Tudi Meterc (2019b: 137) pri analizi korpusnega gradiva (Gigafida 2.0, SiParl, Janes, slWaC) med najpogostejšimi pridevniškimi kolokatorji samostalnika *pregovor* opaža nacionalne oznake, med drugim npr. *slovenski*, *srbski*, *hrvatski/hrvaški*.

²⁰ Slednje navadno ni prispevalo bistveno več relevantnih zgledov. Primerjalno so bila po istem principu preverjena tudi druga znana uvajalna sredstva (npr. *rek*, *izrek*, *reklo*, *modrost*, *resnica*), vendar se je kot najbolj uporaben in plodovit izkazal izraz *pregovor*.

²¹ Npr. »Moški je glava, ženska pa vrat,« *pravi star ruski pregovor*; Nek *ruski pregovor pravi*, da v tujini celo sokolu pravijo vrana; Avtor, mislim, da ugotovitve obeh velemejstrov lahko strneva v *ruski pregovor*: Každaja kurica svoj navest hvalit (Vsaka kokoš svoj kurnik hvali).

²² V posameznih primerih je kot *pregovor* opredeljena tudi *prenovitev* oz. *antipregovor*, npr. »Za svoje potrebe sem priredil *slovenski pregovor*, ki gre zdaj takole: 'Kdor visoko leta, daleč vidi'«.

Uvajalna sredstva z nacionalno oznako	Izbrani zgledi iz korpusa Gigafida
<i>srbski pregovor</i>	<p>Bralec, <i>moram te opozoriti na srbski pregovor</i>: »Plemeniti konj nije za mužadiju« (Plemenit konj ni za kmete).</p> <p>Kdor prizna, se mu pol oprostí, <i>pravi star srbski pregovor</i>.</p> <p>In <i>kot pravi star srbski pregovor</i>: Živi bili, pa videli.</p> <p>Na žalost še vedno <i>velja srbski pregovor</i> 'koji je jači, taj zlači'.</p> <p><i>Srbski pregovor pravi</i>: Kdor zgodaj vstaja, zgrabi dve sreči (Ko rano rani, dvije sreče grabi).</p> <p>Neki <i>srbski pregovor</i> v prostem prevodu <i>pravi</i>: »Ne kučma, ampak škorenj glavo čuva.« Torej so pomembna topla obuvala.</p>
<i>hrvaški pregovor</i>	<p>Njegovo upanje bo hitro splavalo po vodi, tako da <i>bo znova potrjen hrvaški pregovor</i>: Ko se hrani nadanjem, umire gladan. (Kdor se hrani z upanjem, umira lačen.)</p> <p>Svojo drugo potezo je hrvaški šahist morda <i>pospremil s hrvaškim pregovorom</i>: »Bolje vrabac u ruci nego golub na krovu.« (Boljši je vrabec v roki kot golob na strehi.) ... V zadnjih letih se je srbohrvaški jezik razcepil na srbski in hrvaški del. Ali veš, avtor, kako se navedeni pregovor glasi v srbsčini?²³ ... Bralec, v srbski varianti nastopata srakoper in sokol namesto vrabca in goloba: »Bolje je svračak u ruci neko soko u planini.«</p> <p>Toda zanjo <i>bo veljal hrvaški pregovor</i>: »Ko za tuđom vunom pođe, sam ostrizen kući dođe« (Kdor gre po tujo volno, pride domov ostrizen).</p> <p><i>Hrvaški pregovor pravi</i>, da ni moder tisti, ki ne zna biti ob pravem času nor.</p>
<i>bosanski/bošnjaški pregovor</i>	<p>/.../ je ponudba zvenela precej absurdno in <i>je spominjala na bošnjaški pregovor</i> »kadija te tuži, kadija ti sudi«.</p> <p><i>Po znanem bosanskem pregovoru</i>: Kadija toži, kadija sodi.</p> <p>Še zmeraj pa <i>velja tisti bosanski pregovor</i>, da se osel s potovanja v Jeruzalem, zmeraj vrne kot osel.</p>
<i>črnogorski pregovor</i>	<p>Človeku ponudi vino, da mu spoznaš dušo in karakter. (<i>Črnogorski pregovor</i>).</p> <p><i>Črnogorski pregovor pravi</i>: »Ko žuri, žuri smrti!« italijanski pa: »Fidarsi va bene, non fidarsi e meglio« (zaupati je dobro, ne zaupati je boljše).</p>
<i>makedonski pregovor</i>	<p>Mnogi se rodijo kot ljudje in umrejo kot osli. (<i>Makedonski pregovor</i>)</p> <p>Čista vodica, bistra glavica, <i>pravi makedonski pregovor</i>.</p>

²³ Tudi to vprašanje je pomembno za odkrivanje enot v posameznih jezikih.

Uvajalna sredstva z nacionalno oznako	Izbrani zgledi iz korpusa Gigafida
<i>bolgarski pregovor</i>	<p>Vinogradu ni potrebna molitev, temveč motika. <i>Bolgarski pregovor</i></p> <p>Četudi smo bratje, nam denarnice niso sestre. (<i>Bolgarski pregovor</i>)</p> <p>Zakaj je Bolgarova kraljica pomilostila belo trdnjavo? Na to vprašanje bi nam lahko Topalov odgovoril z <i>bolgarskim pregovorom</i>: »Ne jede lisa grozde, če e kiselo.« (Lisica ne je kislega grozdja.)</p> <p>Poznal je tudi <i>bolgarski pregovor</i>: Vsaka ptica ima nad seboj svojega sokola. Upal pa je, da njegov nasprotnik v partiji ne bo igral vloge ostrookega sokola.</p> <p>Če se bojiš medvedov, ne hodi v gozd, <i>pravi menda</i>²⁴ <i>bolgarski pregovor</i>, in zadnji obtiči na obronku, tako nekako.</p>

V korpusu so ob raznolikih nacionalnih oznakah prisotne tudi širše in ožje regionalne oznake, npr. *slovanski pregovor*, *balkanski pregovor*, *dalmatinski pregovor*, *istrski pregovor*, *prekmurski pregovor*:

Zaradi *starega slovanskega pregovora* »sto ljudi, tisoč čudes« pustite gostom prosto pot pri maziljenju solate.

Tudi voditelji vseh čeških političnih strank brez izjeme so se na odločitev vrhovnega sodišča, ki se je pri njej verjetno zgledovalo po *starem slovanskem pregovoru*, da je treba o mrtvih govoriti le najlepše, odzvali z enotnim stališčem, da fašizem na žalost še ni mrtev in dokončno pokopan, za človeštvo je še vedno zelo nevaren.

Lep balkanski pregovor pravi: »Ima zmiju u džepu« – kačo ima v žepu – to pa pomeni, da je skopuh.

Še najbolj pa v takem pomaga *star dalmatinski pregovor*: »Hvali more, drž' se kraja!«

Zakon nastane iz ljubezni kot kis iz vina. (*Istrski pregovor*)

Kdor spi, rib ne ulovi. To je *star istrski pregovor*.

Obstaja *prekmurski pregovor*, ki se v prevodu glasi: v malem mestu se veliko sliši, v velikem se veliko zgodi.

3.2.2 Oblika uvajalnih sredstev in skladijska vpetost enot

Navedba pregovora izven konteksta ima navadno ob sebi nestavčno obliko uvajalnega sredstva, npr. »*Mnogi se rodijo kot ljudje in umrejo kot osli. (Makedonski pregovor)*«; kadar pa je pregovor skladijsko vpet v besedilo, je običajno prisotna stavčna oblika uvajalnih sredstev. Pri slednji se najpogosteje pojavlja zgradba (*kot pravi X pregovor oz. X pregovor pravi*):²⁵

Za vsako bolezen roža raste, *pravi slovenski pregovor*.

Sicer pa *star srbski pregovor pravi*, da ni kruha brez motike.

²⁴ Izražena je nezanesljivost.

²⁵ X je nacionalna oznaka.

Enote so lahko navedene za dvopičjem v slovarski obliki, pri tem pa se lahko začnejo z veliko ali malo začetnico; prisotna je tudi navedba med narekovaji:

Star slovenski pregovor pravi: »Dober glas seže v deveto vas«.

Star slovenski pregovor se glasi: Kdor poje, zlo ne misli.

Slovenski pregovor: kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima, je lahko tu zgolj lepa želja.²⁶

Enote so pogosto skladijsko vpete v besedilo²⁷ kot predmetni odvisniki, uvedeni z veznikom *da*:

Star slovenski pregovor pravi, da je kovačeva kobila vedno bosa.

S slovenskim pregovorom, ki pravi, da pogreta juha ni dobra, pa se ne strinja.

Bolgarski pregovor pravi, da naj, kdor se boji medvedov, ne hodi v gozd.

Pregovor je lahko uveden z značilnim vprašanjem (*kako že pravi/gre ...*):

Kako že pravi stari slovenski pregovor? Povej mi, s kom se družiš, in povem ti, kdo si!

V posameznih primerih pa konkretna enota ni navedena, temveč je zgolj nakazana z narativno obliko, npr. s predlogom *o*, ki pri naslovniku lahko deluje kot namig in spodbudi priklic enote iz spomina:

Star slovenski pregovor o velikih besedah in zarečenem kruhu velja tudi pri avtomobilih.

Tudi če boste politiki nadaljevali *s slovenskim rekom* o biku in štriku, zahtev še ne bo konec.

Prav skladijsko preoblikovanje paremioloških in frazeoloških enot (npr. posamostaljenje) je sicer lahko povod za rabo uvajalnega sredstva, s katerim opozorimo na prisotnost teh enot.

3.2.3 Položaj uvajalnih sredstev

Uvajalna sredstva pregovorov lahko imajo v besedilu različne položaje, pojavljajo se lahko:

a) pred enoto:

Star slovenski pregovor pravi, da je sreča opoteča;

b) med enoto:

Nesreča, *kot pravi slovenski pregovor,* nikoli ne počiva; Strah je, *kot pravi stara slovenska modrost,* znotraj votel, okrog ga pa nič ni;

c) za podano enoto:

Za vsako bolezen roža raste, *pravi slovenski pregovor;* Ko stopiš mački na rep, zacvili, *pravi slovenski pregovor.*

Možnosti a) in c) omenja tudi Čermák (2004: 83–84).

²⁶ Pregovor je s skladijskega vidika vrinjen.

²⁷ Prav na to je treba biti posebej pozoren pri iskanju enot po korpusih. O prednostih iskanja paremij po uvajalnih sredstvih prim. V. Jesenšek (2019).

3.2.4 Metajezikovne oznake

Pregovori so lahko v rabi opredeljeni z različnimi metajezikovnimi oznakami. V povezavi z nacionalno oznako se v uvajalnih sredstvih najpogosteje pojavi izraz *pregovor*, pogost je tudi *rek*, redkeje pa najdemo druge oznake (ki so sicer v rabi pogoste), npr. *izrek*, *reklo*, *modrost*, *resnica*:²⁸

Tudi tokrat se potrjuje *znani slovenski rek*: »Laž ima kratke noge!«

/.../ in ponazoril težavnost vprašanja z *makedonskim rekom* denar je umor

S tem je potrdil *slovenski izrek*: »Ponos in trma sta iz istega grma.«

Tako Predojevičeva trdnjava skozi lovca cilja na belo damo in ji sporoča tale *srbski izrek*: »Svakog gosta za tri dana dosta« (Po treh dneh imamo zadosti vsakega gosta).

Ljubojević je lahko lovčev udar po sovražnem kmetu komentiral s *srbskim izrekom*: Prigoda čini lupeža. (Prilika naredi tatu.) V španščini se ta izrek glasi bolj blagoglasno: La ocasión hace al ladrón.

/.../ in se pri tem bržčas tolažil s *hrvaškim izrekom*: U mucu se poznaju junaci. (V trpljenju se spozna, kdo je junak.)

Njegovo obrambno potezo naj *pojasni hrvaški izrek*: »Što dikla vikla, to i obikla« (Navada je druga narava).

Verjetno se ni spomnil na *hrvaški izrek*, ki pravi: Mačak kutoleža miša ne hvata. (Maček, ki leži v kotu, ne ulovi miši.)

O njihovi trdoživosti *priča še eno slovensko reklo*: Kopriva ne pozebe.

Tudi pri tem poslu *bi se veljalo držati starega slovenskega rekla*, ki pravi »bolje vrabec v roki, kakor golob na strehi«.

Raznolikost teh krajevnih govorov je pravzaprav botrovala *znanemu slovenskemu reklu* vsaka vas ima svoj glas, ki bi ga popravili samo toliko: morda ne ravno vsaka vas, zagotovo pa vsaka fara kot nekdanja osnovna komunikacijska enota.

Po jutru se dan pozna, *pravi slovenska modrost*.

Strah je, *kot pravi stara slovenska modrost*, znotraj votel, okrog ga pa nič ni.

»Česar polno je srce, usta rada govore!« je *zelo stara slovenska resnica*.

Z žanrsko oznako *pregovor* oz. *rek* pa so lahko uvedene tudi prenovitve in pregovorom sorodne enote, npr. frazemi²⁹ (prim. tudi Meterc 2017: 200):

Saj poznate tisti stari slovanski rek: laž ima kratke in šibke noge.

Takrat se nekaterim zdi, da so jih napovedovalci vremena zavedli ali kakor slikovito *pravi domač pregovor*, da so jih peljali žejne čez vodo³⁰ (letos je težko najti že vodo).

²⁸ V navedenih korpusnih zgledih je ohranjena avtentična jezikovna podoba.

²⁹ Frazeme izbranega narečnega prostora in njihovo rabo sta raziskovali npr. Koletnik, Šabec (2017).

³⁰ Gre za frazem *peljati koga žejnega čez vodo*.

3.2.5 Sporočilnost uvajalnih sredstev

Uvajalna sredstva so lahko tudi natančneje določena in »izražajo razmerje govorca do česa« (Čermák 2004: 79), pri čemer je prisotno:

- določilo o starosti, npr. *star slovenski pregovor* – uvajalno sredstvo se lahko uporablja v funkciji poudarjanja veljavnosti, krepiteve verodostojnosti povedanega; *nov pregovor* – uvajalno sredstvo se lahko uporablja v funkciji zagotavljanja prepoznavanja sicer manj znane enote ali v funkciji opozarjanja na prenovitve pregovorov,³¹
- določilo o poznanosti, razširjenosti, npr. *znan slovenski pregovor*³² – lahko v funkciji poudarjanja uveljavljenosti in s tem splošnosti, večje veljave,³³
- vrednostno določilo (o ustreznosti, veljavnosti oz. koristnosti enot, izražena je govorčeva/avtorjeva vrednostna sodba), npr. *lep/dober/krasen/resničen slovenski pregovor*,³⁴
- določilo o izvoru oz. pripadnosti nacionalni, jezikovni, kulturni skupnosti, npr. *naš (slovenski) pregovor, (naš) domač pregovor, srbski pregovor*.³⁵ Prim. tabelo 2.

O relativnosti in posplošenosti tovrstnih določil pričajo zgledi, v katerih je neka enota (lahko tudi njena varianta) protislovno opredeljena (npr. kot novejša in stara):

Kar daje slutiti izhodišče za *novejši slovenski pregovor, ki pravi*, da ima slovenski grunt korenine do pekla.

Še zelo mlad sem bil, a doumel sem v celoti, kaj pomeni, če kmeta pehaš z njegove zemlje. *Star kmečki pregovor pravi*, da ima zemlja korenine do pekla.

Določila se lahko tudi medsebojno povezujejo in dopolnjujejo, npr. *že od nekdanj je znan X pregovor*:

Že od nekdanj je znan slovenski pregovor, da imajo vsake oči svojega slikarja (pleskarja).³⁶

³¹ Prepoznavno uvajalno sredstvo je tudi npr. *včasih so rekli*: »*Včasih so rekli* 'sto ljudi, sto čudi'«.

³² Kot možnost se pojavljata tudi *vsem znani pregovor* in *pri nas uveljavljeni pregovor*: »*Vsem znani pregovor pravi*, da je bolje človeka naučiti, kako se ribe lovijo, kot pa mu dajati ribe«; »*Ugaja mi slog življenja, saj je rahlo ležeren, osnovno življenjsko vodilo tukajšnjih prebivalcev pa je v nasprotju s pri nas uveljavljenim pregovorom, 'ne odlašaj na jutri, če lahko storiš danes' l...l*«.

³³ Lahko gre tudi zgolj za predpostavko o poznavanju (npr. *verjetno poznate X pregovor*): »*Verjetno poznate slovenski pregovor, ki pravi*, da kdor dela, dela tudi napake«.

³⁴ Npr. »Če iz zgodovine privlečem zopet en *zelo resničen slovenski pregovor*, ki najbolje označi sedanje stanje.«

³⁵ Tudi Meterc (2019b: 136) pri večbesednih samostalniških uvajalnih sredstvih opaža rabo pridevnikov, ki tematizirajo 1) veljavnost, 2) starost, 3) poznanost, 4) izvorni jezik, in izpostavlja, da s samostalniki ter pridevniki tudi vrednotimo (npr. *modrost, puhlica; moder pregovor, oguljen pregovor*).

³⁶ V korpusni rabi sicer prevladuje sestavina iz pogovornega jezika *malar*.

Tabela 2: Uvajalno sredstvo *slovenski pregovor* z različnimi določili

Uvajalna sredstva z nacionalno oznako	Izbrani zgledi iz korpusa Gigafida
<i>(star/zelo star) slovenski pregovor</i>	<p><i>Star slovenski pregovor</i> o velikih besedah in zarečenem kruhu velja tudi pri avtomobilih.</p> <p>Česar ni, tudi vojska ne more vzeti, <i>pravi star slovenski pregovor</i>.</p> <p>Sicer pa že <i>zelo star slovenski pregovor pravi</i>, da se živemu človeku marsikaj zgodi, ali ne?</p> <p><i>Kako že pravi stari slovenski pregovor?</i> Povej mi, s kom se družiš, in povem ti, kdo si!</p> <p><i>Star slovenski pregovor pravi</i>: »Dober glas seže v deveto vas«.</p> <p><i>Star slovenski pregovor pravi</i>, da je sreča opoteča.</p> <p><i>Star slovenski pregovor pravi</i>, da preveč dobrega tudi ni dobro, kar pomeni, da tudi s sodobnim poslikanim pohištvom v opremi hiše ne gre pretiravati.³⁷</p> <p><i>Star slovenski pregovor se glasi</i>: Kdor poje, zlo ne misli.</p>
<i>novejši slovenski pregovor</i> ³⁸	<p>Kar daje slutiti izhodišče za <i>novejši slovenski pregovor</i>, ki <i>pravi</i>, da ima slovenski grunt korenine do pekla.</p>
<i>znan slovenski pregovor</i>	<p>Nesreča nikoli ne počiva, je <i>znan slovenski pregovor</i>, ki se še posebej odraža na cestah.</p> <p>Za naslov so si izposodili <i>znani slovenski pregovor</i>: Za vsako bolezen roža raste.</p> <p>Že od nekdaj je <i>znan slovenski pregovor</i>, da imajo vsake oči svojega slikarja (pleskarja).</p> <p>»Stara navada je železna srejsca (srajca, op. N. U.),« <i>pravi znani slovenski pregovor</i>, ki pove, da se ljudje težko odrečejo svojemu načinu dela.</p> <p>Ljubo doma, kdor ga ima, <i>se glasi znani slovenski pregovor</i>.</p>
<i>lep slovenski pregovor</i>	<p>Obljuba dela dolg, je <i>lep slovenski pregovor</i>, ki velja tudi za alpiniste.</p> <p>Obstaja en <i>lep slovenski pregovor</i>, ki govori o različnosti: »Sto ljudi, sto čudi.«</p> <p>Nenazadnje naj nam bo vodilo pri delu <i>lep slovenski pregovor</i>: »Lepa beseda lepo mesto najde«.</p> <p>Zrno do zrna pogača, kamen na kamen palača, <i>pravi lep slovenski pregovor</i>.</p> <p><i>Lep slovenski pregovor pravi</i>, da dober glas seže v deveto slovensko vas.</p>
<i>krasen slovenski pregovor</i>	<p>Kdor išče ta najde – je <i>krasen slovenski pregovor</i>, ki lahko pomeni marsikaj.</p>
<i>dober slovenski pregovor</i>	<p>Izredno sejo parlamenta je eden od poslancev Nove Slovenije zaključil z <i>dobrim slovenskim pregovorom</i>: kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade.</p>
<i>naš slovenski pregovor</i>	<p>»Česar je polno srce, to usta govore«, tako potrjuje <i>naš slovenski pregovor</i>.</p>

³⁷ V zgledu je opazna dopolnitev za ustrezno razumevanje enote v konkretnem besedilu.

³⁸ V gradivu je lahko na podoben način uvedena tudi prenovitev pregovora: »In zakaj ne vzamemo primera v Nemčiji, kjer je ta sociala zelo dobro razdelana in se ve, da *tisti pregovor, ki ga Slovenci poznamo* in se mu reče: 'Kdor ne dela, naj ne je', v Nemčiji velja. V Sloveniji ne velja. V Sloveniji pravimo: 'Kdor ne dela naj vsaj je, pa ne ga zajebavat.' To je *novi slovenski pregovor*.« Gre za avtentični zgled rabe iz internetnih besedil, ki ni bil pravopisno-slovnico prilagojen.

3.2.6 Funkcije uvajalnih sredstev z nacionalno oznako in povod za njihovo rabo

Splošne funkcije uvajalnih sredstev so uvajanje in izpostavljanje paremioloških enot oz. opozarjanje nanje, usmerjanje pozornosti nanje (prim. Čermák 2004). Analizirano gradivo pa samo po sebi spodbuja razmislek o morebitnih specifičnih funkcijah, vezanih na rabo nacionalnih oznak. Zanima nas torej povod za izpostavljanje konkretnih (tujejezičnih) enot.

Nekatere izmed prepoznanih možnosti so npr. prepričanje o nacionalni specifičnosti enot, uzaveščenost izvora enot, nekritično poudarjanje avtohtonosti in domačega izvora, tudi raba sintagme z nacionalno oznako, ki ni nujno povezana z izražanjem izvora enot, temveč zgolj s pojavljanjem v določenem jeziku (*slovenski pregovor* 'pregovor v slovenščini'):

Obstaja en *lep slovenski pregovor*, ki govori o različnosti: »Sto ljudi, sto čudi.«

Nadalje je prisotno uvajanje enot v tujem jeziku, ki se v določenih okoliščinah rabe izkažejo kot ustrezne in učinkovite, zanje pa v slovenščini nimamo ekvivalentov; s tem se slovenskemu bralcu približajo tujejezične enote, spodbudi se razmislek o njihovem pomenu, npr.

Toda zanjo *bo veljal hrvaški pregovor*: »Ko za tuđom vunom pođe, sam ostrižen kući dođe« (Kdor gre po tujo volno, pride domov ostrižen).

Raba pregovorov v tujem jeziku je lahko ob vsebinskih spodbudah dodatno motivirana tudi z zunajjezikovnimi okoliščinami. Kot primer lahko navedemo enote, zajete iz besedil novinarja, ki v časopisu *Dnevnik* poroča o šahovskih tekmovanjih oz. turnirjih; svoja poročila praviloma slogovno obogati s pregovori, ki jih poveže z nacionalnostjo igralcev (bolgarski šahist – bolgarski pregovor), npr.

Zakaj je Bolgarova kraljica pomilostila belo trdnjavo? Na to vprašanje bi nam lahko Topalov odgovoril z *bolgarskim pregovorom*: »Ne jede lisa grozde, če e kiselo.« (Lisica ne je kislega grozdja.)

Opozarjanje na (domnevni) izvor je lahko pogojeno tudi z avtorjevo osebno izkušnjo, njegovim védenjem, uzaveščenostjo izvora enot, poznavanjem pregovorov v različnih jezikih in zavestnim dokazovanjem tega poznavanja:³⁹

Kdor prizna, se mu pol oprostí, *pravi star srbski pregovor*. (*Dnevnik* 1997)

Kdor prizna, se mu pol oprostí, *pravi star slovenski pregovor*. (*Delo* 2007)

Dragi moji, »bez muke nema nauke«, *pravi srbski pregovor* in še kako drží! (rtvslo.si)

³⁹ Tudi v omenjeni raziskavi poznavanja pregovorov med srednješolci (Sterle 2019: 47) so anketiranci v nalogi, v kateri so morali po spominu napisati deset pregovorov, navajali enote v tujem jeziku (največkrat v hrvaščini oz. srbsščini): *Kakva mati takva čerka*; *Pametan piše a budala pamti*; *Stara koka dobra supa*; *Sanja svinja kukuruz (a kukuruza nema)*; *Ko nema v glavi ima v nogama*; *Ne diraj lava dok spava*; *Ko pita taj ne skita*; *Znam ja tebe puško odkad si pištol bila*. Pri tem na jezikovno ustreznost zapisanih enot niso bili posebej pozorni.

Ob analiziranih uvajalnih sredstvih se lahko identificirajo tudi antipregovori ter potencialne ali nove enote, npr.

Za svoje potrebe sem priredil *slovenski pregovor*, ki gre zdaj takole: »Kdor visoko leta, daleč vidi.«⁴⁰

3.2.7 Način navajanja (tujejezičnih) enot

Možnosti navajanja tujejezičnih enot so sledeče:

- 1) prevod v slovenščino, brez navajanja izhodiščne tujejezične enote:

A kot pravi srbski pregovor: ne drezaj v leva, dokler spi.

Neki *srbski pregovor* v prostem prevodu *pravi*: »Ne kučma, ampak škorenj glavo čuva.«

- 2) najprej prevod v slovenščino, sledi izhodiščna (citatna) oblika tujejezične enote (navedena npr. med oklepaji):

Srbski pregovor pravi: Kdor zgodaj vstaja, zgrabi dve sreči (Ko rano rani, dvije sreče grabi).⁴¹

- 3) najprej tujejezična enota, sledi prevod v slovenščino oz. (slikovita) razlaga pomena (v tem primeru je lahko opazno prizadevanje avtorja, da bi enoto čim bolj razložil):

Srbski pregovor pravi: »Obečanje ludom radovanje« (Obljuba razveseljuje bedaka)

Njegovo početje je skladno s *srbskim pregovorom*: Pleti kotac kao otac. (Pleti košaro kot oče.)

»Na mucu se poznaju junaci,« *pravi srbski pregovor* ali po naše: v resni stiski ali preizkušnji se šele pokaže, iz kakšnega testa res si.⁴²

Srbski pregovor pravi »što na drumu to na umu« (kar v glavi, to na cesti) in opisuje človeka, iz katerega besede kar padejo.

- 4) najprej tujejezična enota, sledi slovenski ekvivalent:

Od tod dalje se je trdoživi Kotov lahko zanašal samo na *ruski pregovor*: Lihoe sporo, ne umrjot skoro (Kopriva ne pozebe).⁴³

- 5) izhodiščna tujejezična enota z dodanimi prevodi posameznih (po avtorjevi presoji manj razumljivih) sestavin enote:

Pri tem se spomnimo *znanega srbskega pregovora*: »Ne šuba (kučma), čizma (škorenj) glavu čuva.«⁴⁴

⁴⁰ Izhodiščni pregovor v tem primeru ni naveden, saj avtor predpostavlja, da je naslovniku znan.

⁴¹ Pomensko ustreza enota *Rana ura, zlata ura*. V navedenem zgledu se z vidika srbsčine kažejo jezikovno nenormativne oblike.

⁴² Gre za slikovito pojasnilo, ki vsebuje tudi frazem.

⁴³ Naveden je sicer ruski pregovor, ki to možnost dobro ponazori.

⁴⁴ V slovarju hrvaškega jezika (<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>) najdemo npr. *čizma glavu čuva šubara je kviri posl. za zdravlje je važnije da noge budu suhe i utopljene nego glava pokrivena*.

6) zgolj izhodiščna tujejezična enota:

Veš za *bosanski pregovor* »Ne bi bena bila bena, da zna da je bena«?

Črnogorski pregovor pravi: »Ko žuri, žuri smrti!« italijanski pa: »Fidarsi va bene, non fidarsi e meglio« (zaupati je dobro, ne zaupati je boljše).

In *kot pravi star srbski pregovor*: Živi bili, pa videli.

Izraža ga že *srbski pregovor* Ipak sve radim u korist svoje štete.

Zadnja možnost posledično predvideva najnižjo stopnjo razumevanja enote in besedila,⁴⁵ vendar se avtorji zanjo odločajo prav na podlagi sorodnosti jezikov in predvidevanja (prepričanja) o razumevanju danih pregovorov brez večjih težav (na podlagi jezikovne sorodnosti ali dodatne razlage v sobesedilu).⁴⁶ Ob analiziranem gradivu se odpirajo tudi možnostih novih raziskav, zlasti z vidika jezikovne korektnosti tujejezičnih navedkov, saj so bile opažene nekatere napake, nedoslednosti in površnosti;⁴⁷ zanimivo bi bilo preveriti tudi ustreznost razmejnitve hrvaških oz. srbskih enot ter se dodatno poglobiti v podane prevode v slovenščino – pregled gradiva namreč kaže, da so najpogostejši dobesedni prevodi enot v slovenščino, medtem ko je sistematično iskanje in navajanje ustaljenih ustreznic v ciljnem jeziku redko.

4 Sklep

Uvajalna sredstva pregovorov z nacionalno oznako iz južnoslovanskega jezikovnega prostora so prisotna že v korpusno zajetih besedilih starejše slovenščine (zlasti v besedilih 19. stoletja), npr. *slovenski pregovor*, *hrvaški pregovor*, *bosenska prislovica*, vendar se pogosteje pojavljajo oznake s svojilnim zaimkom *naš*, npr. *naš narodni pregovor pravi*, *pravi naša prislovica*.

V sodobnih besedilih je raba uvajalnih sredstev pregovorov veliko bolj pestra in konkretnje opredeljena, ne samo po nacionalnih, temveč tudi regionalnih oznakah (*slovenski pregovor*, *star istrski pregovor*, *prekmurski pregovor*). Opažene značilnosti analiziranih uvajalnih sredstev so, da prevladuje stavčna oblika (npr. *srbski pregovor pravi*), da se lahko pojavljajo v različnih položajih (pred, med in za enoto) ter da je nacionalna oznaka možna oz. pogosteje prisotna zgolj ob nekaterih metajezikovnih oznakah (*pregovor*, *rek*). Pojavljajo se tudi dodatna določila o starosti, poznanosti in izvoru, vrednostna določila ter določila o nacionalni in jezikovno-kulturni pripadnosti (npr. *star/znan/naš/lep slovenski pregovor*). Z uvajalnimi sredstvi, ki so bila predmet analize, se kaže uzaveščenost izvora enot med govorce, z njimi se tudi nekritično poudarja avtohtonost enot. Ugotovljeno je bilo, da so v korpusno dostopnih besedilih prisotni različni načini navajanja tujejezičnih enot, med drugim tudi brez prevoda v slovenščino oz. brez ekvivalenta v slovenščini, kadar je v ozadju avtorjeva predpostavka o razumevanju tujejezičnih enot

⁴⁵ Prim. tudi aktualno razpravo o slovenščini kot jeziku sporazumevanja v M. Jesenšek (2018).

⁴⁶ Ob tem pa je opazno, da se avtorji odločajo za prevode narečnih enot v knjižno slovenščino, npr. »Obstaja *prekmurski pregovor*, ki se v prevodu glasi: v malem mestu se veliko sliši, v velikem se veliko zgodi«.

⁴⁷ Prim. tudi opombi 41, 44.

(npr. *Izraža ga že srbski pregovor Ipak sve radim u korist svoje štete*). Na izbiro uvajalnega sredstva z nacionalno oznako navadno vpliva avtorjevo lastno vedenje, njegova razgledanost, večanje verodostojnosti zapisanega in želja po dokazovanju poznavanja (tujejezičnih) enot ter seznanjanju bralcev z njimi. Iz gradiva ni razvidno, da bi bilo navajanje nacionalnih oznak odraz poučenosti o izvoru paremij in da bi bila navedba tujejezičnih enot v vseh primerih jezikovno korektna.

VIRI IN LITERATURA

František ČERMÁK, 2004: Besedilna uvajalna sredstva rečenic in drugih stalnih besednih zvez. *Slavistična revija* 52/1, 71–88.

Fran: *Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. Dostopno 20. 12. 2019 na <https://fran.si/>.

Polona GANTAR, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: Korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Gigafida. Korpus besedil. Dostopno 20. 12. 2019 na www.gigafida.net.

IMP: *Jezikovni viri starejše slovenščine IMP*. Dostopno 20. 12. 2019 na: <http://nl.ijs.si/imp/>.

Marko JESENŠEK, 2018: Slovenščina kot učni jezik in jezik sporazumevanja v slovenskem šolstvu. *Slavia Centralis* 11/2, 105–118.

Vida JESENŠEK, 2007: Pregovori med preteklostjo in prihodnostjo. *Besedje slovenskega jezika. Zora* 50. Ur. Jožica Čeh, Marko Jesenšek, Bernard Rajh. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 276–290.

—, 2019: Zur Syntagmatic von Sprichwörtern aus funktional-pragmatischer Sicht. *Abstracts*. Wrocław. 8. (Članek je v tisku.)

Mihaela KOLETNIK, Tina ŠABEC, 2017: Frazemi s poimenovanji za domače živali v notranjskem zagorskem govoru. *Slavia Centralis* 10/1, 40–60.

Erika KRŽIŠNIK, 2008: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovnstvo* 53/1, 33–47.

Alja LIPAVIC OŠTIR, Anja VASILJEVIČ, Mihaela KOLETNIK, 2014: Zasidranost pregovorov v besedišču govorcev slovenskega jezika. *Slavia Centralis* 7/1, 48–72.

Matej METERC, 2016: Izrazi za stavčne frazeme v slovenskem govornem in raziskovalnem prostoru skozi čas. *Prostor in čas v frazeologiji*. Ur. Erika Kržišnik, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: FF. 181–190.

—, 2017: *Paremiološki optimum: najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

—, 2019a: Vpliv starosti na poznanost pregovorov, rekov in sorodnih paremij ter na paremiološko kompetenco slovenskih govorcev. *Frazeologija, učenje i poučavanje*. Ur. Željka Macan. Rijeka. 209–221.

—, 2019b: Analiza rabe paremioloških uvajalnih sredstev v parlamentarnih razpravah iz korpusa SiParl. *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ur. Hotimir Tivadar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. (Obdobja, 38). 135–141.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2007: Družina v slovenskih pregovorih in frazemih. *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*. Ur. Erika Kržišnik, Wolfgang Eismann. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko. 251–266.

Natalija ULČNIK, 2011: Pregovori v procesu spreminjanja. *Slavistika v regijah – Maribor*. Ur. Boža Krakar Vogel. Maribor: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 22. 63–68.

– –, 2015: Razvoj slovenske paremiologije in paremiološke terminologije. *Slavia Centralis* 8/1, 105–118.

TEXT INTRODUCERS OF THE PROVERBS WITH A SOUTH SLAVIC NATIONAL DESIGNATION IN THE OLD AND CONTEMPORARY SLOVENE CORPUS

Text introducers of proverbs that contain a national designation of the South Slavic region can be found in the old Slovene texts corpus, especially in texts from the 19th century, e.g. *Slovene proverb*, *Croatian proverb*, *Bosnian proverb*, *Bosnian adverb*, but formulations which include the personal pronoun *our*, e.g. *our national proverb says*, *our proverb says* are the most common.

In contemporary texts, the use of text introducers of proverbs is much more varied and more precisely defined not only by national but also by regional linguistic features (*Slovene proverb*, *old Istrian proverb*, *Prekmurje proverb*). The results demonstrate that the primary characteristics of the text introducers are: (a) the sentence form (e.g. *the Serbian proverb says*); (b) different positions (before, during and behind the unit); and (c) the national linguistic designation is more often present along meta-linguistic markings (e.g. *proverb*, *saying*, *wisdom*, *truth*). Additional characteristics such as the age, recognition and origin, as well as valuation characteristics and characteristics of the national, and linguistic and cultural affiliation (e.g. *old / famous / our / beautiful Slovenian proverb*) also occur. The analysed text introducers also demonstrate that the speakers, not necessarily always correctly, usually defined the origins of the proverbs according their own belief. The introducers also uncritically emphasised the autochthony of the units. There are different ways of introducing proverbs from the foreign languages in the corpus texts, including not translating them into Slovene, i.e. when there is no equivalent in Slovene. This happened in those cases when the author apparently assumed he/she understood the foreign language well enough (e.g. It is expressed in the Serbian proverb *Ipak sve radim u korist svoje štete*). The choice of a nationally-designated introducer is usually influenced by the author's knowledge, his/her insight, the desire to enhance the credibility of what is written, and his/her desire to demonstrate their knowledge of (foreign) units and to make the readers aware of them. It is not clear from the material that the indication of the national characteristics would reflect the knowledge of the origin of the paremias.
